

Poznań, 18 maja 2023 r.

dr hab. Barbara Łuczak, prof. UAM
Instytut Języków i Literatur Romańskich
Wydział Neofilologii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agaty Zep
pt. *Identidad como relato. Problemática identitaria sefardí en escogidas obras de la*
literatura española contemporánea
napisanej pod kierunkiem dr hab. Ewy Nawrockiej

W swej rozprawie doktorskiej pani mgr Agata Zep próbuje odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób współcześni powieściopisarze hiszpańscy, zarówno ci pochodzenia sefardyjskiego, jak i ci niemający podobnych korzeni, przedstawiają tożsamość sefardyjską. Praca składa się ze wstępu, dwóch rozdziałów, wniosków i bibliografii. We wstępie Autorka zarysowuje pole badań oraz przedstawia i uzasadnia wybór metodologii. W początkowej partii przywołuje niektóre wyznaczniki tożsamości sefardyjskiej, w szczególności omawia zakres użycia języka ladino we współczesnym świecie oraz rozwiązania ustawodawcze regulujące uzyskanie obywatelstwa hiszpańskiego przez Żydów sefardyjskich, sytuując tę problematykę w kontekście „mitu Sefarad”, utraconej ojczyzny Sefardyczyków. W tej samej części pracy wyznacza zasadniczy cel rozprawy – jest nim analiza sposobów przedstawienia tożsamości sefardyjskiej w wybranych współczesnych powieściach hiszpańskich. Doktorantka stwierdza (na str. 8), że analizę tę zamierza oprzeć na pojęciu „relato” (opowieści), rozumianym jako „sposób wyrażania, opisywania i tworzenia poczucia tożsamości” („una manera de expresar, describir y crear el sentimiento de identidad”). Termin ten, jak wiemy, pojawia się również w tytule rozprawy, urastając tym samym do rangi kluczowego. Ku zaskoczeniu czytelnika, ta wstępna, bardzo ogólna definicja nie zostaje w pracy rozwinięta ani uściślona (funkcji takiej nie spełnia, podana w przypisie 4 na str. 8, treść hasła słownikowego zaczerpniętego z *Diccionario de la Real Academia Española*). Jest to, w moim odczuciu, istotny mankament rozprawy. Wspominam o tym nie tylko dlatego, że wprowadzenie precyzyjnych definicji, a następnie ścisłe i konsekwentne ich stosowanie pozwalają dokładnie określić zakres rozważań i są warunkiem koniecznym w badaniach naukowych, ale również z tego powodu, że

teoretyczny namysł nad tak istotnym pojęciem literaturoznawczym jak „relato” pozwoliłby zapewne Autorce pogłębić analizę zasadniczych aspektów omawianej tematyki, takich jak punkt widzenia, relacja między autorem a narratorem, czy kwestie dotyczące złożonej czasowości tworzonej opowieści (w żaden też sposób nie klóciłby się z zastosowanym przez panią mgr Zep podejściem wywodzącym się z antropologii literatury; stanowiłby raczej jego użyteczne uzupełnienie). Dobrym pomysłem natomiast wydaje mi się przyjęcie takiego kryterium doboru tekstów, również omówionego w tej części pracy, które otworzyło możliwość zarejestrowania różnych sposobów przedstawienia problematyki tożsamości sefardyjskiej w najnowszym powieściopisarstwie hiszpańskim. W końcowej partii wstępu nakreślono wybrane założenia metodologiczne wywiedzione z antropologii literatury, a także pewne aspekty dotyczące narracyjnego charakteru tożsamości oraz pisarstwa historycznego.

W rozdziale I rozprawy zawarto treści o charakterze teoretycznym i historycznym. W pierwszym podrozdziale Autorka przedstawia typologię teorii dotyczących rozumienia pojęcia tożsamości zaproponowaną przez Zbigniewa Bokszańskiego i wskazuje, które z nich i w jakim zakresie zostaną wykorzystane w analizie tekstów. W następnych podrozdziałach przywołuje zagadnienia takie jak: pamięć zbiorowa, postpamięć czy figura Innego. Ta część pracy budzi zastrzeżenia z uwagi na powierzchowne opracowanie wprowadzonego zestawu pojęć – w praktyce sprowadza się ono do ich zasygnalizowania, nie zostają one jednak dokładniej omówione. Stwierdzenie, że niemożliwe jest podanie „ogólnej definicji” („una definición general”; str. 27) pojęcia nie zwalnia badacza z obowiązku przeprowadzenia próby bliższej jego charakterystyki, a przede wszystkim określenia, w jakim znaczeniu zostanie ono wykorzystane w przeprowadzonym rozumowaniu, zwłaszcza gdy mówimy o pojęciach tak wielowymiarowych jak te wymienione przed chwilą. Bez wątpienia są one istotne dla rozważań prowadzonych przez Doktorantkę i bardzo dobrze się stało, że zostały przywołane w rozprawie, jednak brak stosownych uściśleń w nieunikniony sposób prowadzi do „intuicyjnego” ich wykorzystania i, w konsekwencji, do rozmycia rezultatów analizy, która się do nich odwołuje. Budzi również pytanie o to, na ile Autorka pracy jest świadoma ich złożoności. W rozdziale I przedstawiono też ważną dla poruszanej tematyki figurę „wirtualnego Żyda”, omówioną w pracy Ruth Ellen Gruber. Znalazł się w nim również zarys historii Żydów sefardyjskich oraz ich związków z Hiszpanią w okresie po wygnaniu, czyli po roku 1492. Choć krótki, w istotny sposób pomaga on czytelnikowi w zrozumieniu treści przedstawionych w kolejnych częściach rozprawy i wydaje się, że mógłby stanowić osobny rozdział. W tej części pracy odnajdujemy jeszcze podrozdział omawiający niektóre przedstawienia postaci Żyda w literaturze hiszpańskiej wraz z dygresją dotyczącą obrazu Hiszpanii obecnego w dyskursie kulturowym

Sefardyjczyków oraz omówienie stanu badań nad tożsamością Żydów sefardyjskich, które pozwala uchwycić tak ważne jej elementy, jak synkretyczny charakter, mit Sefarad, znaczenie wspólnoty religijnej i językowej itd.

W kolejnym rozdziale rozprawy pani mgr Agata Zep przechodzi do realizacji zasadniczego zadania badawczego, jakim jest analiza przedstawień tożsamości sefardyjskiej w pięciu współczesnych powieściach napisanych w języku hiszpańskim, wydanych w latach 2001-2010. Są nimi (w kolejności, w jakiej są analizowane): *Caminando y hablando* (2002) Harry'ego Moreno, *Déjalo, ya volveremos* (2006) Esther Bendahan, *Sefarad* (2001) Antonia Muñoz Moliny, *Mi nombre es Jamaica* (2010) José Manuela Fajardo i *De tu boca a los cielos* (2007) José Carlos Cataño. Doktorantce udało się zbudować korpus pracy w taki sposób, by kolejne powieści wchodzące w jego skład wносиły do tworzonej panoramy różne typy tożsamości, opisane kolejno jako: stan, proces, metafora, rekonstrukcja i fikcja. Przedstawiony wybór, który musiał oprzeć się na szczegółowym rozeznaniu pola badawczego, jest, moim zdaniem, przekonywającym (nawet jeśli pośrednim) dowodem dobrej znajomości omawianej tematyki. Analiza każdej powieści poprzedzona została krótkim biogramem autora – przedstawione informacje przynoszą pożytek czytelnikowi, choć ten z zadowoleniem powitałby nieco bardziej rozbudowaną notę biograficzną dotyczącą Harry'ego Moreno (w rozprawie ogranicza się ona do dosłownie jednego zdania na str. 59), zwłaszcza, że zdaniem Autorki analizowana w pracy powieść *Caminando y hablando* została „oparta na osobistych doświadczeniach autora i jego rodziny” („basada en las experiencias personales del autor y de su familia” [str. 76]).

Umiejętnie dobrany korpus tekstów i dostosowana do niego struktura pracy pozwoliły pani mgr Agacie Zep pokazać różnorodność podejść do tożsamości sefardyjskiej we współczesnym powieściopisarstwie hiszpańskim i będący jej częścią złożony stosunek do Hiszpanii jako utraconej mitycznej ojczyzny. Doktorantce udało się również unaocznic wielowymiarowość analizowanej problematyki poprzez poruszenie tak różnorodnych jej aspektów jak rola mitu w konstruowaniu tożsamości, tak indywidualnej, jak i zbiorowej; specyfika tożsamości budowanej w środowisku, które z jednej strony jest wielokulturowe, a z drugiej naznaczone tradycjami przypominającymi wielowiekowe bolesne doświadczenia; usytuowanie problematyki tożsamości między różnymi planami czasowymi: przeszłością, teraźniejszością i przyszłością; praktyka odrzucenia niektórych elementów historii mogących zagrozić spójności zbiorowej tożsamości; i przede wszystkim niedomknięty, zasadniczo procesualny charakter tożsamości wyrażający się w konieczności ciągłej rekonstrukcji, opowiadania na nowo swojej historii przez kolejne pokolenia czy jednostkę. Warto również

podkreślić, że Autorka jest świadoma możliwości i ograniczeń cechujących prowadzone przez nią badania nad tożsamością, traktuje bowiem tekst literacki jako głos mocny, kulturotwórczy, który poprzez fikcję potrafi otworzyć się na różnorodne przestrzenie doświadczenia indywidualnego i zbiorowego, ale równocześnie taki, który nie może być postrzegany jako definiujący czy definitywny.

Praca nie jest wolna od błędów. Czasem są one dość zaskakujące, jak wtedy, gdy czytamy, że narrator powieści *Caminando y hablando* Harry'ego Moreno, „potrafi również zdystansować się wobec wydarzeń, które opowiada, i pokazać, że należy do świata pozaliterackiego, podobnie jak autor książki [...]” („El narrador es también capaz de distanciarse de los acontecimientos que narra y revelar que pertenece al mundo extraliterario como el autor del libro [...]”, str. 60). Zdarzają się niedociągnięcia formalne, takie jak niestabilność zapisu bibliograficznego (str. 106) i czcionki zastosowanej w cytacie (str. 53), czy zbyt duże odległości między wyrazami (np. str. 63, 106, itd.). Przy drobnych zmianach redakcyjnych z pewnością udało się uniknąć powtórnego przywoływania fragmentów omawianych powieści (czasem na tej samej stronie, str. 133). Aurę tajemniczości wprowadzają zagadkowe skreślenia w tekście dysertacji (str. 17, 45, 53, 67 itd.). Nie potrafię również odgadnąć przyczyny, dla której Autorka postanowiła pozostawić bez numeracji niektóre podrozdziały.

W rozprawie Doktorantka postawiła sobie zadanie pokazania różnorodności podejść do zagadnienia tożsamości sefardyjskiej w wybranych współczesnych powieściach hiszpańskich. Uważam, że cel ten udało się osiągnąć w sposób satysfakcjonujący. Otrzymaliśmy studium, które pomimo niedociągnięć w ciekawy sposób naświetla analizowane zagadnienie, a przede wszystkim pokazuje wielowymiarowość zjawiska tożsamości i poszerza naszą znajomość tej tematyki o kolejny kontekst. Stwierdzam zatem, że przedstawiona dysertacja spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie pani mgr Agaty Zep do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Bobena Turcuk